

PRSTENJE 13.-17. STOLJEĆA U MUZEJU SLAVONIJE OSIJEK

Izvorni znanstveni rad

UDK 739.2(497.5 Osijek)“15/19”

739.2:069>(497.5)“15/18”

MLADEN RADIĆ

Muzej Slavonije Osijek

Trg sv. Trojstva 6

HR-31000 Osijek

Autor u radu o prstenju 14.-17. st. obrađuje četrnaest primjeraka koji su uglavnom dospjeli u Muzej donacijama i otkupom. Pored toga što nekoliko prstenova predstavlja iznimne zlatarske radove, dio ukazuje na značajne srednjovjekovne lokalitete u Istočnoj Slavoniji i Baranji, koje bi trebalo registrirati i istražiti.

Manja podzbirka prstenja u Arheološkom odjelu – Podzbirka seobe naroda i srednjeg vijeka nije formirana kao rezultat arheoloških iskopavanja, čime bi dakako njezina vrijednost bila daleko veća, nego uglavnom darovima, odnosno otkupima. Za neke nažalost nema nikakvih informacija o porijeklu, iako predstavljaju iznimno lijepe primjerke zlatarskog zanata.

Ako poklonimo vjeru donatorima, odnosno pronalazačima prilikom određivanja mjesta nalaza, ipak možemo doznati pozicije neistraženih lokaliteta ili potvrditi značaj poznatih srednjovjekovnih gradova, utvrda ili nekropola.

Ponekad se može naslutiti na osnovi stilskih i estetskih karakteristika, znakova (grbova) vrste pisma ili oblika, mjesto, odnosno šire područje kao i vrijeme izrade.

Većina prstenja je u dobrom stanju i na glavama su natpisi, odnosno znakovi, uglavnom jasni i čitljivi. Pretežno se radi o heraldičkim prikazima i motivima koji su uobičajeni u kasnosrednjovjekovnoj ikonografiji (liljan, zmaj), što je bilo nedovoljno za preciznije određivanje vlasnika. Natpisi također ne govore direktno o vlasnicima prstenja, jer su djelomično nečitki ili se radi o kraticama, odnosno motu. Dio prstenja je služio za pečačenje, odnosno za označavanje vlasništva i valjanosti dokumenata, a dio kao ukras.

Do kraja 12. st. isprave su se gotovo isključivo ovjeravale kraljevskim pečatom, a tek u 13. st. su laici na određenim funkcijama dobili mogućnost korištenja pečata u obnašanju dužnosti i to uglavnom sa simbolima kraljevske vlasti. Njihova uporaba potisnuta je kasnije

širenjem grbova (LOVAG 1980: 238).

Treba napomenuti da je literatura koja obrađuje nakit u Hrvatskoj, posebno prstenje kasnog srednjeg vijeka vrlo oskudna i uglavnom se svodi na šturi opis pojedinačnih nalaza u sklopu arheoloških iskopavanja. Nešto bolja situacija je sa stručnom literaturom Mađarske i Srbije.

Inozemne monografije obrađuju uglavnom luksuzne primjerke kojih je vrlo malo u našem fundusu i često objavljuju prstenje s nepoznatih lokacija ili s vrlo široko naznačenog prostora (Srednja Europa, Balkan i sl.).

Kod datiranja, odnosno ubiciranja treba svakako voditi brigu o povijesnim okolnostima (turska osvajanja) kao i o mogućim načinima nabavke i kolanja ovakve vrste predmeta u vrijeme postojanja Jugoslavije.

Izuzev jednog zlatnog primjerka prstenje je izrađeno od srebra (dva pozlaćena primjerka) i bronce, a za samo nekoliko primjeraka može se reći da su luksuzni i da su ih vjerojatno nosili viši staleži.

Veličina karike, odnosno promjer varira, a znajući da se u srednjem vijeku prstenje nosilo na svim prstima, pa čak i više komada na jednom prstu teško je odrediti radi li se o muškom ili ženskom prstenu. U svezi s veličinom karike koje su kod nekih primjeraka iznimno velike treba reći da se prstenje nosilo i na rukavicama, odnosno palčevima.

Prstenje, odnosno nakit iz vremena bjelobrdske kulture 10.-12. st. u Muzeju Slavonije, zasebna je cjelina i uglavnom je pronađeno u sklopu arheoloških iskopavanja, te će na taj način biti obrađeno i objavljeno.

KATALOG

1. PRSTEN, 13.-14. st.

materijal: zlato

tehnika izrade: lijevanje, kovanje, urezivanje
v. 2,3 cm, š. 2,2 cm; Ø glave 1,2-1,3 cm;
težina 2,6 g

Inv. br. MSO-AS 20080

nalazište: Radikovci, slučajni nalaz

otkup: Anka Žigić

Lit.: Radić, M.: Arheologija seobe naroda i srednjeg vijeka // Blago Muzeja Slavonije, Osijek, 1997, str. 89, 93, kat. br. 20

Manji zlatni pečatni prsten s nepravilnom kružnom karikom od žice. Ramena proširena i ukrašena crticama i maskama

(?). Konveksna okrugla glava izrađena je od zlatnog lima. U centralnom krugu urezan je zmaj, a kružni natpis u negativu započinje malteškim križem. Slova su nejednake veličine i u pozitivu se natpis čita kao «CVROISIVS». Tipološki odgovara mu nekoliko prstenova iz Východoslovenské múzeuma u Košicama na kojima su urezana gotovo identična slova i malteški križ ali se razlikuju po centralnom motivu na glavi (GINELLIOVA 1995: 141, kat. br. 127; 142, kat. br. 129, 131; 143, kat. br. 134; 144, kat. br. 135). Datiraju se u 13., odnosno 14. st.

Kao porijeklo ovih prstenova navodi se Srednja, odnosno Južna Europa. Također su vrlo slični i brojni prstenovi s mađarskih lokaliteta koji se uglavnom datiraju u 13. st. i 14. st., a centralni motiv im je ljljan, ljudski lik, Agnus dei i križevi (HLATKY 1938: 24, T. II/24-25; T. III/30-32; LOVAG 1980: 223, T. I; 227, T. 3; 229, T. IV).

2. PRSTEN, 13.-14. st. (?)

materijal: bronca

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 2,3 cm, š. 2,2 cm; Ø glave 1,0 cm; težina 4,2 g

Inv. br. MSO-155410

nalazište: Osijek – Pristanište, 1961. g.

neobjavljen

Manji brončani prsten pronađen na osječkom pristaništu (?). Uska karika polukružnog presjeka ima trokutasto proširenje ramena s dvije simetrične izbočine ispod ramena i na vrhu ramena, odnosno već na glavi. Na glavi u obliku okrugle ploče dosta duboko urezan motiv ptice okrenute na desno, koja zauzima gotovo cijelu površinu glave i vješto je urezana u omaleni prostor. Iako bez bližih analogija, može se ipak spomenuti prsten vrlo slične forme i mjera iz Plevna u Bugarskoj (Nekropola Stražata)

ali je fotografija vrlo loša (ASPARUHOV 1989: 20, T. II/22). Datiran je prema ostalim nalazima na Nekropoli u 12.-13. st., što se čini ipak prerano za naš primjerak. Stoga se naš prsten može samo okvirno datirati 13.-14. st.

3. PRSTEN, 14.-15. st.

materijal: bronca

tehnika izrade: lijevanje, lemljenje, urezivanje

v. (karika do ramena nedostaje) 0,6 cm, š. - Ø glave 2,3 cm; težina 3,2 g

Inv. br. MSO-155411

nalazište: Subotički Lug

dar: Senad Gradašević, 2006. g.

neobjavljen

Karika u obliku tanke trake u cijelosti uništena do ramena. Na ramenu samo vodoravni urez, koji je i vjerojatno razlog pucanja karike na obje strane. Na okruglu glavu od brončanog lima (deb. 1 mm) ostaci karike pričvršćeni su lemljenjem srebrom. Pločica glave od udarca lagano savijena.

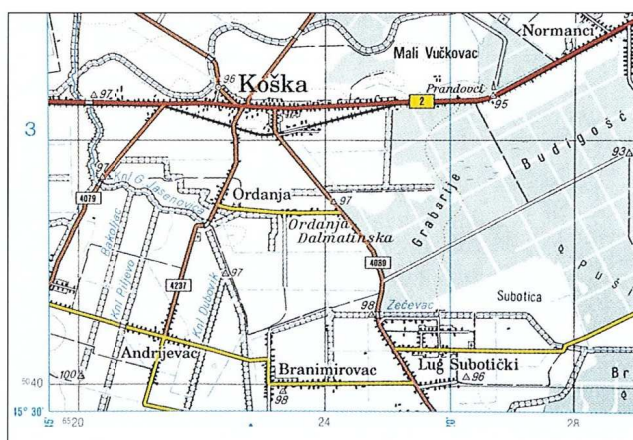
Na glavi su urezane dvije dvostruke kružnice, koje čine traku s urezanim slojevima, odnosno manji unutarnji krug s heraldičkim motivima.

Slova su dosta solidno i duboko urezana unciala (DIRINGER 1991: 94; FÖCHER, 1951: T. LI, LIX) i vjerojatno se radi o pečatnjaku, iako su slova rezana u pozitivu.

Tekst razgraničen malteškim križem, a zbog nejasnoće nekoliko slova moguće je samo pretpostaviti tekst: SNI(C)(A)MVRT.

U centralnom krugu prikazana je ptica u heraldičkom položaju okrenuta prema desno prema predmetu koji vjerojatno predstavlja inicijal («N»). Kao direktna analogija mogu poslužiti dva prstena okvirno datirana u 14.-15. st. iz područja između Dunava i Tise u blizini Kecskeméta (lokalitet Nyárlörinc), od kojih jedan ima vrlo sličan inicijal ali bez teksta (HORVÁTH; TÓTH; SZÉKELY 1988: 79).

Sličan tip prstena s inicijalom i tekstem nalazi se u Východoslovenské Múzeumu u Košicama i datiran je u 14. st. (GINELLIOVA 1995: 143, kat. br. 132).

Lokalitet Subotica (Subotički Lug)

Lokalitet na kojem su pored ovog prstena još tri prstena iz ove podbirkice nalazi se u blizini sela Subotički Lug u pravcu istoka.

Rekognosciranjem terena uočen je povišeni teren na kojem su brojni ostaci cigle, keramike i ljudskih kostiju. Prema riječima vlasnika oranice prilikom oranja u dužini od 10 m nailazi na ostatke zida. Na ovoj lokaciji pronađena su četiri prstena. Pored prstenova pronađeno je i nekoliko novčića koji potječu iz razdoblja 14.-16. st.

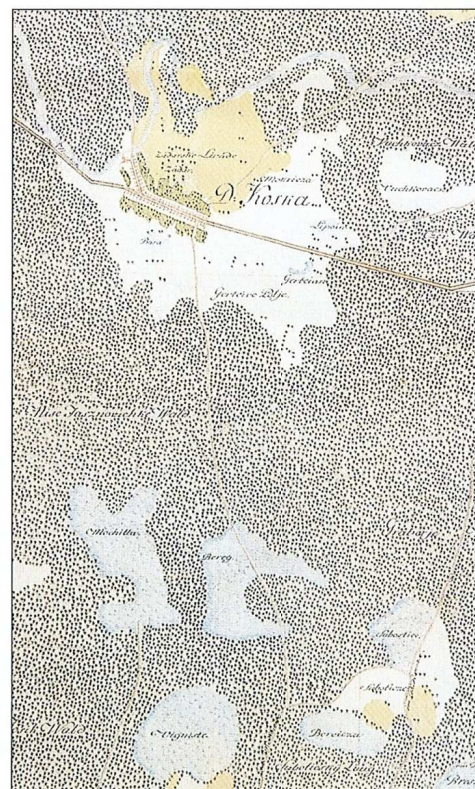
U neposrednoj blizini uočena su i dva pravilna uzvišenja (napušteni šljivik), koja su okružena dubokim i širokim kanalima. Veće uzvišenje ima gotovo kvadratni oblik (cca. 50x50 m), a od manjeg uzvišenja je također odijeljeno kanalom. U projektu Ivana Nepomuka Spannbauera iz 1876. g. o odvodnji sa slavonsko-dravsko-dunavske nizine među brojnim umjetnim povišenjima tla i ostacima tvrđava spominje se i lokalitet Subotica, južno od Koške na kome se nalaze «dvije ruševine s vodenim jarcima» (ODVODNJA 2006: 38).

Prema podacima Ministarstva kulture-Državna uprava, Konzervatorski odjel Osijek, ovaj lokalitet nije na popisu zaštićenih.

Csánky spominje kastelum Zombathel (Szombathely) i pripadajućih šezdesetak mjesta (popisi iz 1506. i 1507.). Ranije su ova mjesta pripadala kastrumu Caswar (obližnja Koška), koja 1392. g. došla u ruke Stjepana Koroga. Zombathel je krajem 15. st. u vlasti Gereba Vingartskih (CSÁNKY (s.a): 459; BÖSENDORFER 1910: 103,105).

Očigledno je da se na širem arealu ovog lokaliteta nalaze groblje s ostacima crkve, a nedaleko i ostaci kasteluma, odnosno utvrde Zombathel (Subotica). Ovaj lokalitet se uočava i na kartama iz 18. st. (VIROVITIČKA ŽUPANIJA 2002: sekcija 31).

Lokalitet je potrebno što prije zakonski zaštititi, izvršiti snimanja i mjerenja, te provesti sondiranja i arheološka istraživanja.

Lokalitet Subotica na karti iz 18. st.

4. PRSTEN, 14.-15. st.

materijal: srebro

tehnika izrade: lijevanje, kovanje, urezivanje

v. 1,8 cm (spljoštena karika), š. 2,2 cm (spljoštena karika); Ø glave 1,3 cm; težina 2,1 g

Inv. br. MSO-155412

nalazište: Subotički Lug

otkup: Senad Gradašćević, 2004. g.

neobjavljen

Po formi glave vrlo sličan zlatnom prstenu iz Radikovca (kat. br. 1), ali je deformirana karika raskovana u traku pravokutnog presjeka. Spoj karike i okrugle, pločaste glave je ukrašen sitnim okomitim crticama. Glava je blago konveksna. U unutrašnjem krugu fino je urezan stilizirani ljiljan. Okolo kruga nalazi se urezan malteški križ, a na suprotnoj strani znak u obliku slova «D». S obje strane ovih znakova su manji znakovi u obliku slova «X». Iznad spoja karike s glavom urezani su pravilni rombovi koji se sastoje od dva nasuprotna trokuta, a očigledno imitiraju ramena prstena.

Iako se motiv ljiljana vrlo često javlja na prstenju iz vremena Arpadovića, odnosno u 13. st. ((LOVAG 1980: 223, T. I), od kojih poneki i formom podsjećaju na naš primjerak (objavljeni bez mjera), ipak mu je formom i oblikom ljiljana daleko bliži prsten iz Hashimoto zbirke datiran okvirno u 14.-15. st., čije je mjesto nalaza navedeno kao «moguće Srbija» (SCARISBRICK 2004: 51, kat. br. 125).

Po motivu mu je sličan i zlatni prsten iz Východoslovenské Múzeuma u Košicama (GINELLIOVA 1995: 144, kat. br. 135), koji je datiran u kraj 14. st. Treba spomenuti manji prsten s Ružice-grada koji također ima sličan motiv ljiljana (RADIĆ 2004: 72, kat. br. 16).

* O lokalitetu Subotički Lug vidi pod kat. br. 3.

5. PRSTEN, druga pol. 14.-15. st.

materijal: srebro

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 3,0 cm, š. 2,2 cm; Ø glave 1,7 cm; težina 11,7 g

Inv. br. MSO-155413

nalazište: Popovac

otkup: Senad Gradašćević, 2006. g.

neobjavljen

Karika masivnog prstena je u obliku široke trake, polukružnog presjeka s urezanim motivima. Na dnu karike manja ovalna izbočina s radijalno urezanim većim i manjim crticama. Na sredini bočnih strana dvije šesterokutne izbočine s upisanim četverokutima lučnih strana i nejasnim (cvjetnim?) motivom.

Ramena ukrašena s dvije vodoravne trake ispunjene različitim, djelomično nejasnim motivima (cik-cak trake).

Na uski, profilirani vrat (izbočina u sredini), koji izlazi okomito iz karike, postavljena je veća okrugla glava s gotovo ravnom površinom.

Centralni motiv cvijeta (ljiljan) simetrično je okružen s dvije grančice, a unutar cvijeta urezane su sitne crtice, od kojih neke formiraju znakove u obliku slova «X». Glava je obrubljena ureznom kružnicom, a cijeli motiv djeluje prilično nevješto urezan. Tipološki se radi o prstenu s uskim uzdignutim vratom, koji se datira u 14.-15. st. (MILOŠEVIĆ 1990: 53, tip 3). U zbirci Narodnog muzeja u Beogradu ima više komada ovog tipa (MILOŠEVIĆ 1990: kat. br. 131, 134, 135, 137, 142-146, 153, 156, 158), no sličan motiv cvijeta ljiljana nalazi se na glavi prstena pod kat. br. 137, koji je datiran u drugu pol. 15. st. Gotovo svi primjerci imaju ukrašena ispupčenja na karici i ukrašena ramena, a datirani su u drugu pol. 14. i 15. st.

U Popovcu je registriran ranosrednjovjekovni lokalitet «Ulica Vladimira Nazora», koji se prostire na kč.br. 809-815 (registracijski broj 728). U južnom dijelu Popovca («uz sjevernu obalu rječice Karašice, na malo povišenoj gredi, koja je izdužena u pravcu istok-zapad») slučajno je 1959. g. iskopan ranosrednjovjekovni konjanički grob, koji je kao priloge imao željeznu sjekiru i trozub (predmeti u fundusu Muzeja Slavonije Osijek). Grob je pripadao razdoblju II. Avarskog kaganata, odnosno u 8. st. Nedaleko od Popovca, uz obalu Karašice nedavno je pronađeno i nekoliko fibula iz razdoblja seobe naroda (predmeti u Muzeju Slavonije Osijek, neobjavljeno).

Ako je vjerovati nalazniku, odnosno prodavatelju da je ovaj kasnosrednjovjekovni prsten pronađen na obližnjoj lokaciji, može se govoriti o kontinuitetu naseljavanja i vjerojatno postojanju groblja, te bi svakako trebalo još rekognoscirati ove lokacije i organizirati arheološko istraživanje kao i bolju zaštitu lokaliteta.

6. PRSTEN, 14. st. - prva pol 15. st.

materijal: srebro

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 2,7 cm, š. 2,2 cm; glava (ovalna) 1,4x1,3 cm; težina 12,9 g

Inv. br. MSO-155414

nalazište: nepoznato

neobjavljen

Jedan od prstenova čije je porijeklo nepoznato (do nedavno neinventiran u Odjelu umjetničkog obrta). Izrađen je od finog srebra, a donji dio karike je restauriran. Predstavlja vrijedan primjer zlatarske umjetnosti kasnog srednjeg vijeka i vjerojatno je pripadao plemiću ili visoko rangiranoj osobi na nekom od srednjovjekovnih dvorova. Pored toga što je zbog mekoće srebra bio uništen donji dio karike u velikoj mjeri su izlizane i bočne strane glave prstena, pa je ova poprimila ovalni oblik. Za pretpostaviti je da je dugo nošen i da je izlizan čestim oslanjanjem na tvrdu podlogu (uslijed pisanja?).

Široka karika lučnog presjeka postupno se širi prema glavi, a obrubljena je s obje strane linijom. Na ramenima su duboko urezani (ukucani) motivi u obliku dvostrukog udubljenja s trnom prema gore (pupoljak), a naziru se i ostaci lučnih linija koje se naslanjaju na ovaj motiv kao i gusto rezane kose linije ispod vrata. Ukošeni vrat je odvojen od ramena dvostrukom linijom, a na vratu su ostaci kosih i cik-cak linija.

Motiv na glavi je plitko urezan i također djelomično istrošen, a vjerojatno predstavlja stiliziran ljiljan koji je podijeljen na dvije simetrične strane, gornju i donju.

Vrlo sličan motiv pupoljka nalazi se na oblikom gotovo identičnom prstenu iz zbirke Narodnog muzeja u Beogradu (bez mjesta nalazišta), koji je datiran početkom 14. st. (IVANIĆ 1998: 38, sl. 10), odnosno na dva prstena iz Debra i Južne Srbije, koji su datirani u drugu pol. 14. st. (MILOŠEVIĆ 1990: 84, kat. br. 86; 85, kat. br. 87).

Ovaj tip prstena s valjkastim, uzdignutim vratom (IVANIĆ 1998: 61), prema mišljenju kolegice Branke Ivanić iz Narodnog muzeja u Beogradu je izrađen u srednjovjekovnim radionicama na Kosovu (Janjevo, Novo Brdo, Priština i dr.), gdje su se nalazile jake dubrovačke kolonije. I njegova ikonografija (ljiljan) je zapadne provenijencije.

Može ga se okvirno datirati u 14., odnosno prvu pol. 15. st. Za podatke i stručno mišljenje posebno se zahvaljujem kolegici Branki Ivanić iz Narodnog muzeja u Beogradu.

7. PRSTEN, prva pol. 15. st.

materijal: srebro

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 2,0 cm, š. 2,0 cm; Ø glave 1,6 cm;

težina 6,3 g

Inv. br. MSO-155415

nalazište: nepoznato

neobjavljen

Karika prstena široka, polukružnog presjeka, širi se i spaja direktno na okruglu ravnu glavu. Cijelim opsegom karika je ukrašena simetričnim floralnim motivom u obliku isprepletenih vitica koje su razdijeljene središnjom linijom. Nepravilan krug na glavi sastoji se od sitnih uboda, a u sredini je ugraviran, odnosno ukucan lik krilatog zmaja. Po vanjskom rubu glave, dosta izlizan, također, krug od sitnih uboda. Tekst urezan oko centralnog motiva dosta je nevješto izraden, s nepravilnim rasporedom i veličinom slova, što govori da majstor nije bio osobito vješt. Nedostaje križ, kojim u pravilu počinje tekst na prstenju kasnog srednjeg vijeka.

Tekst nije bilo moguće odgonetnuti na prvi pogled ali se čini da su neka slova rezana u pozitivu, a druga u negativu. Postoji mogućnost da se radi o kombinaciji slavenskih i grčkih slova, stoga je potrebno posvetiti više vremena dešifriranju ovog natpisa. Prsten je vjerojatno nastao u nekom od kosovskih središta, odnosno u sredini katoličkih kolonista Novog Brda ili Janjeva.

Bez obzira na dataciju vrlo sličnog prstena iz Muzeja grada Beograda u kraj 13. st. (BAJALOVIĆ-HADŽI-PEŠIĆ 1984: T. VIII/3, T. XLI/1, nepoznato nalazište) ipak bi se priklonio nešto kasnijoj dataciji kolegice Branke Ivanić, dakle u prvu pol. 15. st., koja također navodi nekoliko daljih analogija (MILOŠEVIĆ 1990: 147, kat. br. 235).

Za podatke i stručno mišljenje zahvaljujem se kolegici Branki Ivanić iz Narodnog muzeja Beograd, kao i kolegi Đorđu Trifunoviću.

8. PRSTEN, 15. st.

materijal: bronca

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

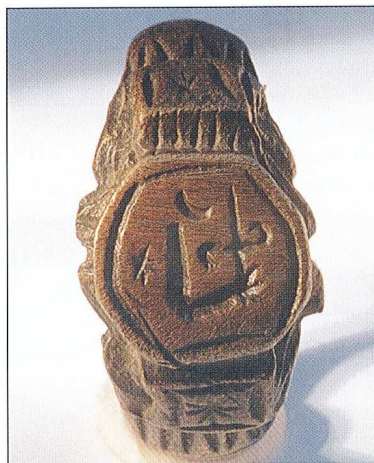
v. 3,2 cm, š. 2,7 cm; Ø glave (osmerokut) 1,3 cm; težina 17,3 g

Inv. br. MSO-155416

nalazište: Sarvaš, Aljmaš ?

otkup: Tomislav Miletić, 2002. g.

neobjavljen

Masivni brončan prsten bez pouzdanog mjesta nalaza ima vrlo široku kariku polukružnog presjeka. Izvana je ukrašena nepravilnim kosim i gustim crtama. Na ramenima kvadratna, obrubljena izbočenja s urezom zvijezdom, ispod okomite nepravilne crte. Kratki, blago nakošeni vrat ispunjen okomitim crtama. Na bočnim stranama, ispod vrata «izvučene» dvostruke izbočine, koje formiraju urez u obliku slova «V». Glava u obliku nepravilnog osmerokuta obrubljena urezom linijom. Centralni motiv predstavlja ruku savijenu u laktu, koja drži bodež (mač) s križnicom u obliku slova «S». Iznad ruke je polumjesec, a iza zvjezdica.

Ovaj tip prstena karakterističan je za Bosnu («bosanski prsten») i raden je za široke slojeve. Na njima su vrlo česti motivi sa stećaka, a motiv s našeg prstena nije rijedak u heraldici Ugarsko-hrvatskog kraljevstva (RADOJKOVIĆ 1973: 220, sl. 16).

9. PRSTEN, 15. st.

materijal: bronca

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 2,8 cm, š. 2,8 cm; Ø glave 1,3 cm; težina 14,2 g

Inv. br. MSO-AS-1337 (stara Inv. knjiga)

nalazište: Dalj ?

dar: Julio Weiss, 1896. g.

neobjavljen

Masivni brončani prsten sa širokom ovalnom, horizontalno postavljenom karikom polukružnog presjeka. Bočne strane karike obrušene u plohu. Ramena počinju s dvije urezane vodoravne linije iznad kojih se na proširenom dijelu nalaze u dubokom reljefu motivi koji podsjećaju na pticu raširenih krila ili čak na masku. Glava je okrugla i relativno debela ploha, a centralni motiv nalazi se u kružnici. Ptica u heraldičkoj pozi okrenuta je na desno, a povijeni dugi vrat i glava na prsima odaju dojam da ključa vlastite grudi. Iza leđa ptice je suprotno okrenut polumjesec, iz čijeg gornjeg vrha izlazi polukružni niz točkica do iznad ptice.

Motiv ptice podsjeća na poznati biblijski alegorijski motiv na kojem pelikan hrani vlastitom krvlju (mesom) svoje mlade (Kristova muka), a koji je čest na kasnosrednjovjekovnim pečnjacima (Ružica-grad).

Iako bez konkretne analogije, ipak podsjeća svojom veličinom i načinom izrade na «bosanski prsten» (pod kat. br. 8). Stoga se okvirno može datirati u 15. st.

10. PRSTEN, 15.- prva pol. 16. st.

materijal: srebro

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 2,6 cm, š. 2,5 cm; glava (osmerokutna) 1,5x1,0 cm; težina 10,8 g

Inv. br. MSO-155417

nalazište: Subotički Lug

otkup: Senad Gradašćević, 2004. g.

neobjavljen

Od tri otkupljena i jednog doniranog prstena 2004. g., pronadenih na lokalitetu kraj sela Subotički Lug svakako je najvredniji veliki pečatni prsten od finog srebra.

Karika pravilnog romboidnog presjeka, neukrašenih ploha, širi se prema ramenu. Rame i karika spojeni su s glavom bez istaknutog vrata. Na vrhu ramena, odmah ispod glave, urezana dvostruka traka od kojih je gornja ispunjena okomitim crticama. Na ramenu ispod traka guste okomite crtice.

Ploča glave je izduženi pravilni osmerokut obrubljen trakom s okomitim gustim crticama. Centralni motiv predstavlja precizno i duboko rezan cvijet ljiljana, iznad koga se na lijevoj strani nalazi šesterokraka zvjezdica, a na desnoj polumjesec.

Ovaj masivni, fino izrađeni prsten vrlo vjerojatno je koristio neki plemić kao pečatnjak.

Iako je motiv ljiljana vrlo često korišten u heraldici gotovo cijele Europe, u našim krajevima on je prije svega vezan za ugarsko-hrvatske kraljeve Anjou, no on se koristi i prije, odnosno poslije njihove vlasti u različitoj formi. Obično se radi o shematiziranim prikazima na prstenju i rijetki su ovako lijepo rezani primjerci. Motiv zvjezdice i polumjeseca dosta je čest kao dodatni element glavnom motivu.

U heraldici ugarsko-hrvatskog plemstva identičan motiv nalazi se samo na grbu obitelji Gyulay (de Gyula) koja je povezana s obitelji (genus) Györ (Jeur). Obitelj Györ je poč. 12. st. iz Francuske došla u Ugarsku. Početkom 13. st. je vlasnik posjeda u orahovičkom kraju. (RADIĆ; ANDRIĆ 2004: 8-9).

Ivan de Gyula postao je 1495. g. viceban Ivana Korvina, koji mu 1503. g. daruje burgove Vinica, Trakošćan i Kamenicu u Varaždinskoj županiji (BOJNIČIĆ 1899: 58, T. XLIII).

* O lokalitetu Subotički Lug vidi pod kat. br. 3.

11. PRSTEN, 15.-16. st.

materijal: bakar posrebrjeni, poludragi kamen
tehnika izrade: lijevanje, lemljenje, brušenje
v. 2,6 cm, š. 2,2 cm; Ø glave (šesterokut) 1,3 cm; težina 2,5 g
Inv. br. MSO-155418
nalazište: Subotički Lug
otkup: Senad Gradašćević, 2004. g.
neobjavljen

Prsten u ovoj podzbirci s gotovo prozirnim ukrasnim poludragim kamenom na glavi (gorski kristal?). Način izrade i upotrijebljeni materijali govori da se radi o prstenu izrađenom za niže staleže.

Karika je polukružnog presjeka, nepravilna i nalemljena na dno glave koja je izrađena od tankog lima u obliku šesterokuta. Glavu čini zapravo šesterokutna kasetna podignutih stranica u koju je umetnut prozirni poludragi kamen obrušen u piramidu sa šest ploha. Na stranicama kasete urezane dvije vodoravne linije, koje čine traku ispunjenu kosim crticama. Sličan mu je prsten iz Muzeja grada Splita (SOKOL 2002: 193, br. 10), koji je datiran okvirno u 15.-16. st. Imajući u vidu i povijesne podatke vezane za Subotički Lug može se i naš prsten ovako datirati.

* O lokalitetu Subotički Lug vidi pod kat. br. 3.

12. PRSTEN, 15.-16. st.

materijal: srebro pozlaćeno, bojano staklo
tehnika izrade: lijevanje, urezivanje
v. 3,0 cm, š. 2,8 cm; težina 9,5 g
Inv. br. MSO-155419
nalazište: Kneževi Vinogradi, 1911. g.
dar: Voja Ilić, 1948. g.
neobjavljen

Masivni prsten, nepravilne elipsoidne karike koja na vanjskoj strani ima pojačanje od rebraste šire žice. Karika se postupno širi prema glavi, a pojačanje na karici prelazi u simetrični floralni motiv s četiri rupice, koji prelazi stranice ramena. Vrhovi listova pri glavi svinuti su u vitice.

Glava u obliku cvijeta s četiri laticice i okomito uzdignutim stranama stoji na proširenoj limenoj pločici. Na bočnim stranama glave vise četiri mala limena privjeska na karičicama. Na kraju svakog je četverolisna faseta u koju je umetnuto tamnocrveno stakalce. Ista takva stakalca su umetnuta u četverolisnu glavu s

manjim središnjim stakalcem. Dva veća stakalca nedostaju, a jedno je upalo u glavu prstena.

Neobična forma prstena upućuje na zaključak da se radi o ženskom nakitu, iako je karika relativno velikog promjera.

Iako izrađen vrlo maštovito s puno detalja, teško bi se moglo reći da se radi o posebno kvalitetnom zlatarskom, odnosno zanatskom radu.

Svojim izgledom prsten više podsjeća na etno-nakit 18.-19. st., ali ukrasna igla pronađena na lokalitetu u blizini Kaposvára, a izrađena od istog materijala i u identičnoj tehnici sa staklenim privjescima datirana je u 15.-16. st. (BALOGH-HORVÁT 1983: 46).

Gotovo identičnu iglu pronađenu u Baranji zapadno od Belog Manastira (lokalitet: Širine – Šumarine) otkupio je Muzej Slavonije 2001. g.

Treba spomenuti i drugi primjerak prstena, koji je darovan 2001. g. Muzeju Slavonije, (dar: Vlado Kubic, posebno opisan pod kat. br. 13), a pronađen je na istom lokalitetu kraj Belog Manastira. Ovaj primjerak je u mnogim elementima vrlo sličan gore opisanom prstenu (materijal, pojačanje na karici, oblik glave, privjesci), ali je gotovo sigurno da se radi o nedovršenom, odnosno neuspjelom primjerku.

Vrlo je lako moguće da se ovakvo prstenje i igle izrađivalo na području južne Ugarske za građansku klasu (pozlaćeno srebro).

13. PRSTEN, 15.-16. st.

materijal: srebro pozlaćeno

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 3,2 cm, š. 2,7 cm; težina 7,8 g

Inv. br. MSO-155420

nalazište: Širine – Šumarine (zapadno od Belog Manastira)

dar: Vlado Kubic, 2001. g.

neobjavljen

Prsten, koji ostavlja dojam nedovršenosti («škart») ima deformiranu i znatno oštećenu široku kariku izrađenu od tankog lima. Na vanjskoj strani pojačanje od narebrene deblje žice koje na proširenom ramenu prelazi u listoliku

formu. Na ramenima se nalaze deformirane vitice s ostacima neobrađenog metala, koji je zapravo neobrađeni višak metala nastao prilikom lijevanja (tehnika izgubljenog voska).

Vrlo visoka glava u obliku cvijeta s četiri latice u sredini umjesto mjesta za stakalce ima malu kariku. Na četiri strane glave karike od kojih samo dvije imaju ostatke limenih privjesaka, koji su trebali, također nositi stakalca.

Ovaj prsten je tipološki gotovo identičan s primjerkom pod kat. br. 12, te je očigledno da se radi o istoj radionici, odnosno području izrade (Južna Ugarska).

14. PRSTEN, 16.-17. st.

materijal: srebro

tehnika izrade: lijevanje, urezivanje

v. 2,3 cm, š. 2,0 cm; glave (ovalna) 1,6x1,1 cm; težina 6,0 g

Inv. br. MSO-155421

nalazište: Osijek – uz Novogradsko groblje

dar: Stjepan Farago, 1954. g.

neobjavljen

Jedini primjerak iz turskog perioda ima čak relativno precizno locirano mjesto nalaza što ukazuje da se na tom prostoru u blizini osječke Tvrde i kasnijeg tvrđavskog groblja nalazilo možda i tursko groblje. Uska karika ovalnog presjeka se lagano širi i ulazi u dno ovalne glave. Donja ploha glave urezanim linijom podijeljena na dvije jednake polovine, a s dvije u obliku kuta omedena ramena karike. Donje dio glave je trbušast, a gornja ploha gotovo ravna i izdignuta iznad ovalne linije koja obrubljuje glavu. Na glavi su plitko urezana tri arapska slova, a slabo srebro s bakrenim odsjajem i prilično nevješto izrađen prsten govore o slabijem majstoru i vlasniku niže klase.

Prema tumačenju glavnog imama osječkog Enes efendije Poljića, radi se vjerojatno o inicijalima imena i prezimena («B», «Lam»), dok treće slovo «H» vjerojatno znači da je osoba bila hadžija.

Ovom prilikom posebno se zahvaljujem imamu osječkom Enes efendiji Poljiću na pomoći.

Najvećim dijelom prstenje potječe iz Osijeka i okolnih lokaliteta Istočne Slavonije i Baranje, dok samo manji dio nema poznati lokalitet.

Mjesto izrade se uglavnom veže za centre gdje su zanatlije i trgovci s obale Jadrana (Dubrovnik) imali svoje radionice i trgovačke kolonije (Kosovo, Bosna i Hercegovina).

Dva primjerka (kat. br. 12, 13) vjerojatno su izrađena u Južnoj Ugarskoj i za iste primjerke se može sa sigurnošću reći da su dio ženskog nakita, dok se za masivne pečatne prstenove može pretpostaviti da su pripadali muškim osobama (kat. br. 5, 6, 8, 9, 10).

Prema obliku glave i načinu njenog ukrašavanja, odnosno urezivanja centralnog motiva i teksta može se s priličnom sigurnošću razlučiti koji su primjerci služili za pečaćenje (kat. br. 1, 3, 4, 5, 7-10), a koji samo kao dio nakita (kat. br. 2, 6, 11-14).

Tekstovi i heraldički motivi nisu ukazali na eventualne vlasnike izuzev u jednom slučaju (kat. br. 10).

Analogije su potkrijepile većinu datacija, iako je domaća literatura više nego oskudna, te su se datacije bazirale uglavnom na mađarskoj i srpskoj literaturi.

Masivno brončano prstenje replicira uzore u zlatu i srebru i znak je pojave formiranja srednjeg staleža (slobodni građani, vojne osobe).

Tipološki je prstenje raznorodno, a datirano je u period 13.-17. st. Pored nekoliko iznimnih srebrnih primjeraka, kod kojih čistoća srebra varira, samo je jedan izrađen od zlata.

Pozlaćeni primjerci (kat. br. 12, 13) svojim stilskim karakteristikama i načinom izrade više podsjećaju na

nakit kasnijeg razdoblja, ali su temeljem usporedbe s gotovo identičnom iglom ipak datirani u razdoblje kasnog srednjeg vijeka.

Iako kod datacija svakako treba imati u vidu razdoblje turske vlasti u ovim predjelima, izrada i trgovina nakitom u gradskim centrima gdje su postojale kolonije kršćanskih zanatlija i trgovaca je neprekinuta, a tima i zapadni stilski utjecaji.

Premda niti jedan primjerak nije prikupljen arheološkim iskopavanjem, ipak je nekoliko komada ukazalo na nove, odnosno neistražene kasnosrednjovjekovne lokalitete. Posebno se ističe lokalitet Subotički Lug, odnosno srednjovjekovni kastelum (Zombathel) u blizini Koške koji je očito igrao značajnu ulogu u 15. i prvom pol. 16. st.

Očigledno je da je dio prstenja prikupljen na arheološkim lokalitetima prilikom izoravanja ali je neosporna činjenica da postoje sakupljači koji metalnim detektorima pretražuju registrirane i neregistrirane lokaliteta i na taj način ih devastiraju.

Sigurno je da se s stalnim oranjem i usitnjavanjem zemljišta lokaliteti i predmeti kontinuirano i intenzivno uništavaju te ih je stoga, potrebno ne samo administrativno zaštititi nego i arheološki istražiti prema određenim prioritetima. Također je potrebno regulirati prodaju antikviteta, posebno arheološke baštine na sajmovima.

Zaštita arheološkog lokaliteta ne može biti samo administrativna nego ih je potrebno označiti, upozoriti vlasnike na zakonske obveze, upoznati policiju sa zaštićenim lokalitetima i redovito ih ophoditi, osobito u vrijeme oranja i usitnjavanja zemljišta.

LITERATURA

- ASNARUHOV, Milko, 1989, *Srednovekovni prsteni od istorčeskija muzei v Pleven* // Izvestija na muzeite v Sverozapadna B lgarija, 1989, 15, Sofija, 11-30 + 5 Tabli.
- BAJALOVIĆ - HADŽI-PEŠIĆ, Marija, 1984, *Nakit VIII-XVIII veka u Muzeju grada Beograda*, Muzej grada Beograda.
- BALOG-HORVÁTH, Terézia, 1983, *Ungarischer volkstümlicher Schmuck*, Corvina Kiadó, Budapest.
- BOJNIČIĆ, Ivan, 1899, *Der Adel von Kroatien und Slavonien* // J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, 1899, IV/13, Nürnberg.
- BÖSENDORFER, Josip, 1910, *Crtice iz Slavonske povijest s osobitim obzirom na prošlost županija: Križevačke, Virovitičke, Požeške, Cisdravske baranjske, Vukovske i Srijemske te Kr: i slob. grada Osijeka u srednjem i novom vijeku*, Osijek.
- CSÁNKI, Dezső, (s.a.), *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadok kora-ban VII, s.l, s.a., 459.*
- DIRINGER, David, 1991, *Povijest pisma*, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb.
- GINELLIOVÁ, Mária, 1995, *Profánne zlatnícke práce // Gotické umenie: z košických zbierok*, Východoslovenské múzeum v Košiciach, Košice, 141-146.
- HLATKY, Mária, 1938, *A Magyar Gyűű*, Budapest Királyi Magyar Pázmán Péter Tudományegyetem, Budapest.
- HÖCKER, Olga, 1951, *Ukrasno pismo*, Školska knjiga, Zagreb.
- IVANIĆ, Branka, 1995, *Nakit iz zbirke Narodnog muzeja od 15. do početka 19. veka: Katalog zbirke Umetnosti pod turskom vlašću*, Narodni muzej, Beograd.
- IVANIĆ, Branka, 1998, *Prstenje srpske srednjovekovne vlastele = Rings of the Mediaeval Serbian Nobility*, Narodni muzej, Beograd.
- HORVÁTH, A.; TÓTH, E.; SZÉKELY, GY, 1988, *Elődeink a Duna-Tisza Közén: A Kiskunság és Környéke Története a Régészeti Leletek Tükrében*, Kecskemét.
- LOVAG, Zsuzsa, 1980, *Árpád-kori Pecsétgyűűk* // Folia Archaeologica, 31/1980, Budapest, 221-238.
- MILOŠEVIĆ, Desanka, 1990, *Nakit od XII do XV veka iz zbirke Narodnog Muzeja = Jewelry from the 12 th to the 15th Century from the Collection of National Museum*, Narodni muzej, Beograd.
- SOKOL, Vjekoslav, 2001, *Katalog: Tekstil* // Split Marulićevo doba = Split of Marulić's times = Split en la epoca de Marulić, Muzej grada Splita, Split, 191-196.
- RADIĆ, Mladen, 1997, *Pododjel arheologije seobe naroda i srednjeg vijeka* // Blago Muzeja Slavonije, Muzej Slavonije Osijek, Osijek, 81-83.
- RADIĆ, Mladen; BOJČIĆ, Zvonko, 2004, *Srednjovjekovni grad Ružica*, Muzej Slavonije Osijek, 2004.
- RADIĆ, Mladen; ANDRIĆ, Stanko, 2004, *Povijest srednjovjekovnog grada Ružice* // Srednjovjekovni grad Ružica, Muzej Slavonije Osijek, Osijek, 7-18.
- SCARISBRICK, Diana, 2004, *Historic Rings: Four Thousand Years of Craftsmanship*, Kodansha International, Tokyo, New York, London.
- VERONA, Eva, 1986, *Pravilnik i priručnik za izradbu abecednih kataloga: odrednice i redalice*, 1. dio, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb.
- ODVODNJA, 2006, *Odvodnja sa slavonske dravsko-dunavske nizine: projekt Ivana Nep. Spannbauera*, 1876 (preveli i priredili za tisak S. Sršan i Dario Mlinarević), Državni arhiv, Osijek.
- RADOVI, 1973, *Radovi sa Simpozijuma «Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura»*, Muzej grada Zenice, Zenica.
- VELIKI ATLAS, 2002, *Veliki atlas Hrvatske*, Mozaik knjige, Zagreb.
- VIROVITIČKA ŽUPANIJA, 2002, *Virovitička županija // Hrvatska na tajnim zemljovidima 18. i 19. stoljeću*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb.

13th – 17th CENTURY RINGS AT THE MUSEUM OF SLAVONIA

SUMMARY

The collection of rings from the Archaeology Department (Sub-department for the Middle Ages and Migration Age) at the Museum of Slavonia was not formed as a result of archaeological excavations but mostly through purchase or donation.

Most of them come from Osijek or the area of East Slavonia and Baranja, whereas some are determined to be made in Kosovo, Bosnia and Herzegovina and possibly South Hungary. The rings are quite well preserved. They are typologically different.

The ring bezels are decorated with heraldic motifs and inscriptions, in other words signs characteristic for the iconography in the Late Middle Ages (lily, dragon, cross). Only in the case of one ring it was possible to assume an owner.

Specific rings represent exceptionally beautiful examples of the goldsmith's trade, whereas the bronze pieces imitate golden rings.

Most rings were used as stamps while others were used as decoration. Special value is attributed to several rings which referred to the exact location of medieval castles known to us from historical documents but which have not so far been registered (Subotički Lug, Popovac).

It is necessary for those sites to be registered and archeologically investigated, but most of all, more efficiently protected.